

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12

Віталій Ковальчук

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий підрозділ Інституту права,
психології та інноваційної освіти,
завідувач кафедри конституційного та міжнародного права,
д-р юрид. наук, професор
kovalchuk1903@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7523-2098>

ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН ТА ЇЇ ПРОЯВИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2020.28.272>

© Ковальчук В., 2020

У статті аналізується питання правової природи легітимності, яка є основною властивістю публічної влади в процесі взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Вона є необхідною умовою функціонування публічної влади в умовах демократичної трансформації, яка забезпечує політичну стабільність та правопорядок в державі.

Легітимність включає в себе три базових елементи: справедливість, законність та доцільність, які тісно взаємопов'язані між собою. З погляду автора статті легітимність – це одна з фундаментальних властивостей державної влади в демократичній правовій державі, яка проявляється у визнанні громадян (підданих) порядку конституювання та функціонування чинної влади справедливим, законним та доцільним, що має результатом їх готовність діяти відповідно до конституції та законів.

Автор статті виділяє ряд ознак які наповнюють легітимність її правовою суттю. По-перше, легітимність знаходить своє вираження через ідею права, справедливості та інші універсальні цінності. По-друге, легітимність містить нормативну складову, оскільки вона спирається на конституцію та законодавство. Тому виконання наказів чинної влади у вигляді конкретних приписів, чи загальних принципів здійснюється як через внутрішнє переконання у справедливому характері чинної влади та її законів, так і через можливість застосування санкції у разі порушення встановлених норм. По-третє, точкою відліку для легітимної влади є конституція, яка втілює в собі правові цінності та суверенну волю народу. По-четверте, легітимність завжди передбачає визнання суспільством правомірності того типу панування та його методів, які характерні для цього політичного режиму в певних історичних та соціальних обставинах. По-п'яте, застосування принципу «політичної доцільності» в процесі становлення демократичної правової держави може посилювати легітимізаційний потенціал діючої влади або навпаки дестабілізувати систему політичних відносин. Застосування цього принципу дозволяє вирішити суспільно-політичні конфлікти та відновити (утвердити) демократичні цінності, подола-

ти суспільну кризу у тих випадках, коли механізми її вирішення не зафіксовані у діючому праві.

Ключові слова: легітимність, справедливість, законність, доцільність, публічна влада, демократична трансформація.

Постановка проблеми. Проблема легітимності влади не втрачає своєї актуальності впродовж багатьох століть. Визнання і підтримка народом правителя та його політики були важливими навіть тоді, коли влада передавалася спадково в межах правлячої династії. І тоді монархів позбавляли влади, інколи «відправляючи на гільйотину», а народне обурення використовували з метою повалення законної влади. Значимість легітимності різко зросла після буржуазних революцій, після того як народ отримав можливість в тій чи іншій формі впливати на тих хто здійснює владарювання. Чим більшого розвитку набували інститути народовладдя, тим більш важливішими для суб'єктів владних повноважень ставали визнання та підтримка народу.

Легітимність державної влади має важливе значення для будь-якої держави, яка намагається встановити стабільність у політичному житті суспільства, забезпечити законність та правопорядок, підвищити рівень якості життя громадян. Коли ми говоримо «державна влада легітимна» чи «політичний режим легітимний» – це означає не лише їх відповідність конституції та законам країни, а й позитивну оцінку, визнання і прийняття державної влади населенням країни. Легальна з формально-юридичного погляду державна влада чи один з її ключових інститутів повністю чи частково може втратити довіру з боку громадян і бути нелегітимним. Така ситуація склалась в Україні під час Помаранчевої революції та Революції гідності, коли цілком легальна державна влада втратила довіру серед громадян і через всенародне волевиявлення була замінена на іншу політичну силу, яка, на переконання народу, була справедливою, а отже, легітимною.

Аналіз дослідження проблеми. Важливий доробок у висвітленні питання легітимності зроблений представниками західноєвропейської та американської науки, серед яких якісно відрізняються дослідження Х. Арентт, Е. Арато, Р. Арона, П. Бурдьє, І. Берліна, Р. Даля, Р. Дарендорфа, Д. Кіна, Дж. Коена, Р.-Д. Патнема, П. Розанвалона, Д. Сарторі, Ч. Тейлора, С. Хантіхтона, М. Фуко, Л. Штрауса. Серед сучасних концепцій, які мають широку популярність як у країнах Західної Європи, так і в державах пострадянського простору, на увагу заслуговують комунікативна концепція правої легітимності К.-О. Апеля, Ю. Габермаса та інтегративна модель правової легітимності Д. Холла та Г.-Д. Бермана.

У вітчизняній юридичній літературі виник цілий ряд праць із проблем правової держави, громадянського суспільства, демократії та прав людини, які так чи інакше були дотичні до питання легітимності державної влади. Зокрема, це монографії Р. Гринюка, А. Зайця, О. Скрипнюка, В. Сіренка, С. Шевчука, В. Цветкова та ін. Ця тема стала предметом дослідження представників політичної науки В. Горбатенка, В. Журавського, Ф. Кирилюка, А. Колодія, С. Рябова, О. Шуби та ін.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз легітимності як правового феномену і встановити його місце та роль в правовій системі держави, організації державної влади, взаємодії між громадянським суспільством та органами публічної влади в умовах демократичної трансформації.

Виклад основного матеріалу. Легітимність як одна з фундаментальних властивостей публічної влади, яка знаходить своє вираження в процесі взаємодії між державою та суспільством, за своєю сутністю є складним соціальним феноменом, який проявляється як в сфері політичній, так і правовій. Коли ми говоримо про сутність того чи іншого явища, то маємо на увазі, перш за все, те, що є суттєвим для нього з моменту його виникнення, сукупність його характерних рис. Для початку з'ясуємо етимологію (походження) поняття «легітимність».

Якщо звернутися до історії використання поняття «легітимність», то треба вказати, що наближено до сучасного контексту воно вживається в європейському політико-правовому дискурсі Нового часу й імпульс для використання цього поняття дала Велика французька революція 1789 р. Появу поняття «легітимність» пов'язують насамперед із необхідністю виправдання принципів відновлення династії Бурбонів у Франції на противагу революційному принципу народного суверенітету. «Легітимістами» в цей період почали називати прихильників династії Бурбонів, які вважали, що лише їх представники, з огляду на історичні традиції, володіють законними правами на монархічну владу [1, с. 13]. Так, поняття «легітимність» у другому виданні «Тлумачного словника» (1881 р.) В. Даля трактується як прихильник законної династії [2].

Вичерпну інформацію про значення слова «легітимність» і споріднені йому слова в англійській мові наводить «*The Oxford English Dictionary*». «Легітимність» (*legitimacy*) в широкому значенні у ньому визначається як «факт, дійсність буття (*being*) легітимного (*legitimate*)». «Легітимне (-ий)» у свою чергу має такі смислові значення: 1) проголошене (-ий) законним (*lawful*), таке, що слугує причиною розгляду (шанування) як законного нащадка або результату (*lawful of spring*); 2) а) що відповідає закону або правилу; санкціонований, уповноважений або дозволений законом або правом; законний; правильний, належний, відповідний; б) нормальний, звичайний, систематичний; що відповідає визнаному стандартному типу; с) відносно права (*title*) суверена (правителя): що ґрунтується на суворому принципі спадкового права (*hereditaryright*). Отже, йдеться про суверена, правителя, королівство тощо; d) санкціонований законами, висновками, аргументаціями (*reasoning*); логічно прийнятний, допустимий як висновок [3, с.189].

Цікаво зазначити, що слово «легітимність» і однокорінні з ним лексичні одиниці, відповідно до «*The Oxford English Dictionary*», в англійській мові використовуються з XV ст. Їх використання характерне для таких англійських мислителів, як Д. Дефо («Робінзон Крузо»), Т. Гобс («Левіафан чи Матерія, форма та влада держави церковної і громадянської»), Д. Лок («Два трактати про державне правління»). Як вказує «*Dictionnaire Etymologique du Francaispar Jacqueline Picoche*», у французькій мові слова «легітимний» (*legitime*), «легітимізувати» (*legitimer*) використовуються з XIII ст., тоді як слово «легітимність» (*legitimite*) з XVII ст. [4, с. 394].

Відповідно до сучасної багатотомної німецької енциклопедії Ф. Брокгауза поняття «легітимність» (*legitimitat*) належить до сфери державного права і політичної науки і означає «виправдання держави, її сили панування і її дій уявленням про цінності та принципи, на відміну від формальної законності (легальності) або чистого фактичного здійснення влади», тоді як словом легітимізація (*legitimation*) позначається і посвідчення, і визнання (*anerkennung*), і доказ права на дію, і досягнення позашлюбною дитиною правового статусу «подружжя» [5, с. 210].

Навіть виключно лінгвістичний аналіз поняття «легітимність» вказує на його використання у правовій сфері. На правовій природі легітимності акцентує увагу П. Сорокін, який вважає, що легітимність влади є визнанням її правового характеру. Будь-яка влада з кого б вона не складалася – є прямим породженням права. Як правове явище влада полягає у правовому переконанні, що певна особа чи група осіб мають право на владарювання у формі управління, законотворення, судочинства, а громадяни – зобов'язані підкорюватися наказам чи актам цих осіб [6, с. 121].

Легітимність влади завжди передбачає її правовий характер. Як слушно зазначає Д. Валадес: «Влада стає легітимною через право, тоді як право стає ефективним через владу» [7, с. 44]. Тому легітимність можна розглядати як правомірність, але в тому сенсі що «право» і «закон» не є тотожними поняттями. Право – це сукупність норм, які сформувалися в процесі відносин між людьми і які стали загально визнаними через те, що знайшли своє моральне виправдання в суспільстві, а також формальне вираження через вольові рішення держави. Право стає дієвим не лише через застосування державного примусу, а й через визнання його в суспільстві таким, що є справедливим і містить у собі «моральний мінімум». Право – невід'ємна частина людського буття (дійсність), що набула реального втілення через суспільні відносини і зміст якої полягає в тому, щоб служити правовій цінності, ідеї права, яка, як зазначає Г. Радбрух, є нічим іншим, як справедливістю [8, с. 42].

Легітимність завжди передбачає наявність принаймні мінімального рівня консенсусу між громадянським суспільством і державою, основою якого є визнання спільних правових цінностей, відповідно до яких формуються політичні інститути та здійснюються юридичні процедури. У цьому сенсі можна твердити, що легітимність завжди несе в собі аксіологічну (ціннісну) основу. Вона може мати раціональний чи ірраціональний характер, в її основі може бути покладено: ідеологію, традицію, релігійну доктрину, харизматичні якості. Сформована у суспільстві система цінностей, що імпліцитно присутня на рівні правової свідомості дає громадянам можливість оцінювати державну владу, а також моделювати своє ставлення до неї як до справедливої чи несправедливої, законної чи незаконної, доцільної чи недоцільної. Влада яка прагне бути легітимною повинна відповідати уявленню суспільства про справедливість.

Говорячи про рівень ціннісного консенсусу під час легітимації державної влади, треба наголосити на тому, що як такий він має не статичну, а динамічну структуру. Це означає, що держава повинна бути по можливості максимально чутливою до тих суспільних потреб та інтересів, які в той чи інший момент є домінуючими. Відповідно до цього вона повинна підтримувати ті цінності, які є найактуальнішими для суспільства. Говорячи про сучасні пострадянські суспільства, доволі часто акцентують увагу на те, що сьогодні однією з найважливіших цінностей, які сформовані на загальносуспільному рівні, є цінність соціальної справедливості [9, с.76].

У сучасному світі дедалі більше поширюється уявлення про первинність справедливості серед усіх інших властивостей соціальних інститутів: «Справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів, так само як істина – перша чеснота системи думки» [10, с. 19]. Справедливість є моральною категорією та цінністю, і при цьому вона постає основним критерієм легітимності політичних та правових інститутів. З огляду на це виникла теза про те, що закон є хорошим тому, що справедливий, а не він справедливий тому, що хороший [11, с. 157]. Як слушно зазначає М. Максимов, у межах проблеми справедливості вирішується питання про умови та принципи легітимності державної влади [12, с. 283].

Через призму справедливості розглядає легітимність німецький філософ права О. Хьоффе: «Легітимна не будь-яка держава, а тільки держава справедлива» [13, с. 9]. На думку вченого, лише легітимній державній владі належить право на застосування примусу. Примус є справедливим, тобто легітимним, якщо він приносить дистрибутивну користь кожній конкретній людині. При цьому обов'язок підкорення щодо державної влади морально обґрунтовано лише в тій мірі, в якій під ним розуміють добровільно прийняте окремою людиною зобов'язання. Це правило можна висловити таким конституційним принципом: «Джерелом всієї влади є кожний окремий громадянин» [12, с. 283].

Легітимність порівнюється О. Хьоффе зі справедливістю суспільного договору. Останній є своєрідним універсальним консенсусом. Такий консенсус можливий лише за умови взаємної відмови усіх його учасників від застосування насильства. Взаємна відмова є умовою можливості вільно діяти. Такий аргумент на користь справедливого договору обґрунтовує права людини як результат взаємного визнання права кожної людини на її свободу. Він також легітимізує державну владу як «меч справедливості» і розглядає шляхи взаємодії влади та суспільства через морально-політичні дискурси [14, с. 15].

Влада може мати і неправий (несправедливий) характер, про що свідчать приклади новітніх авторитарних та тоталітарних режимів. Однак у цьому випадку йдеться не про державу, а про тиранію, яка одноособово приймає і застосовує закони в інтересах тих, хто зосередив владу в своїх руках. Політичний режим, який ототожнює право та закон, і розглядає справедливість не як мету, а як засіб досягнення особистої мети, приречений бути відповідно до висловлювання Августина Блаженного «зграєю розбійників». Такий режим приречений втрачати визнання та підтримку народу, навіть, якщо на якомусь етапі він ними користувався.

Нелегітимна влада спирається на насильство чи інші форми примусу, в тому числі й психічний вплив. Однак легітимацію (процес набуття легітимності) не можна нав'язати людям ззовні,

наприклад за допомогою зброї чи октройованої «хорошої» конституції монарха своєму народу. Вона створюється відданістю людей тому чи іншому політичному режиму (інколи окремії особистості), який виражають прийнятні для них цінності. В основі такої відданості лежить віра людей у те, що державна влада відображає права та інтереси народу.

Якщо громадяни усвідомлять, що політичні рішення та закони чинної влади є несправедливими щодо них, ідея справедливості може стати тією силою, яка здатна призвести до зміни політичного режиму. Так систематичне порушення принципу верховенства права, політична корупція, соціальне зубожіння стали причиною Помаранчевої революції (листопад – грудень 2004 р.) та Революції гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). Тому легітимність влади – це своєрідний «кредит довіри та визнання» громадян чинній владі, який забезпечує їй можливість діяти на законних підставах у межах визначеної компетенції, й мати право вимагати від тих, хто делегував їй свої повноваження, виконання її наказів.

Таке розуміння легітимності влади є характерним для сучасної політичної та правової науки. Так І. Ільїн пише про визнання і повагу як одну із аксіом влади [15, с. 286–302.]. В підручнику з теорії держави і права за редакцією В. Корельського, легітимність – це прийняття влади населенням країни, визнання її права керувати соціальними процесами, готовність їй підкорюватися [16, с.136]. В. Чиркін осмислює легітимність влади в термінах «справедливості», «визнання і підтримки» державної влади [17, с.65]. Український вчений правознавець В. Сіренко визначає легітимність як справедливість, правильність, законність, доцільність державної влади як в очах окремих громадян, так і соціальних груп, класів, народу [18, с.13]. Легітимність також повинна передбачати міжнародне визнання чинної влади, – доповнює попереднє визначення О. Скакун [19, с. 120–121].

Усі наведені визначення легітимності описуються через такі поняття, як «визнання», «виправдання», «підтримка» державної влади, «довіра» до влади, «віра» у справедливість, законність та доцільність публічної влади. Легітимність визначається як результат взаємозв'язку між державою і суспільством, яке визнає право влади здійснювати управління суспільними справами через видання відповідних наказів, які мають виконуватися усіма членами суспільства. Зважаючи на це, В. Цвіх наголошує на тому, що саме громадянське суспільство є тією життєдайною силою, яка не лише взаємодіє з державою, а й виступає основою її легітимності [20, с. 104].

В теорії права і політології поняття «легітимність» часто зіставляють із близьким, але не тотожним йому поняттям «легальність» («законності»). Як вище зазначалося легітимність та легальність мають спільну етимологію, однак різне змістовне навантаження. Формально-юридичне (нормативне) тлумачення легітимності, а по суті його ототожнення з легальністю в науці тривалий час було домінуючим. Започаткував таке розуміння німецький соціолог М. Вебер, який в основу легітимного панування поклав принцип законності. У зв'язку із цим вчений запровадив поняття легального (раціонального) панування. На його думку, будь-яка легальна влада є водночас легітимною. Така раціональна легітимність притаманна новітнім політичним режимам початку ХХ століття в яких відбулася ціннісна диференціація і які подолали залежність права від моралі та релігії. Ідею раціональної легітимності розвинув у другій половині ХХ століття співвітчизник М. Вебера, засновник нормативістської теорії права К. Кельзен, який вважав, що будь-яка державна влада, яка набута в законний спосіб є легітимною і виконує свої функції представника держав, а не народу [21, с.342].

Таке розуміння легітимності влади суперечить її правовій природі, воно базується на ототожненні права та закону. Тому будь-яку владу, включаючи неправову (несправедливу) вважає легітимною. За такою логікою нацистський режим в Німеччині (1930–1940 рр.), чи сталінський режим (1930–1950 рр.), які призвели до етнічних та класових репресій та вбивства сотні тисяч людей є легітимними лише тому, що ці режими проводили свою дискримінаційну та екстремістську політику відповідно до законів, які самі і встановили. Це означає, що будь-яка держава є правовою, тобто законною, оскільки не має держави яка б здійснювала своє функціонування не застосовуючи конституцію та закони як засіб владарювання.

Однак в умовах тоталітарних та авторитарних режимів конституція і закони є засобом легалізації антинародної влади. Вони можуть прийматися начебто у демократичний спосіб (Установчі збори Верховної Ради СРСР приймали Конституцію СРСР в 1977 р.; на референдумі була прийнята Конституція Куби 1976 р.); вони навіть можуть містити демократичні положення (Конституція СРСР 1936 р. закріплювала широкий перелік соціально-економічних прав), при цьому залишатися фіктивними, тобто таким, що не відповідають реальному стану речей. Адже в умовах тоталітарного (авторитарного) режиму вибори парламенту який приймає конституцію чи референдум, який проводиться з метою затвердження основного закону, не можуть бути вільними. Крім цього і зміст самої конституції часто не відповідає правовим та демократичним цінностям. Так жодна Конституція УРСР (1919, 1929, 1937, 1978 рр.) не гарантувала особисті права людини, політичний плюралізм, розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову і. т. д. Неможливості народу здійснити свою установчу владу під час прийняття конституції та невідповідність її змісту загальнолюдським цінностям призводить до того, що формальний (юридичний) закон не відповідає ідеї права, а легалізація влади є ілюзорною та фіктивною.

Забезпечення високого рівня законності в державі ще не дає підстави стверджувати, що влада в такій державі є легітимною. Адже жодна законодавча система, навіть найдосконаліша, не захищає суспільство від соціальних конфліктів, політичних криз, юридичних казусів. Жодний юридичний закон не може бути ідеальним, так само як не може бути однаково добрим для всіх членів суспільства. Через те, що позитивні закони є витвором доцільної законотворчої діяльності, на всіх стадіях їхнього існування (розроблення, прийняття, застосування, тлумачення) існує багато можливостей для суб'єктивного втручання, врахування мотивів корпоративної доцільності, тенденційності та упередженості.

З огляду на це, постає питання співвідношення легітимності та легальності. Як ми зазначали, вказані категорії тісно пов'язані між собою, але водночас вони не можуть розглядатися як тотожні. В багатьох випадках ми стаємо свідками такого феномену, коли легітимність та легальність не співпадають, тобто коли легальна влада є нелегітимною, чи навпаки, – коли нелегальна влада стає легітимною.

У першому випадку влада набута в законний спосіб на виборах, через певний час після виборів може розчарувати громадян через невиконання передвиборчих обіцянок, відходу від попереднього політичного курсу чи через його неефективність. Так Революція гідності в значній мірі була зумовлена тим, що політичний режим экс-президента В. Януковича відмовився від попередньо задекларованого курсу України на інтеграцію в європейський простір. Легально обраний глава держави впродовж чотирьох років проводив неефективну, антинародну політику, яка йшла у розріз із європейськими цінностями, через що втратив свою легітимність і був усунутий громадянами у результатів загальнонаціональної акції громадянської непокори.

У другому випадку ситуація може складатися повністю навпаки, коли нелегально здобута влада отримала підтримку серед громадян (підданих). Показовий приклад можна знайти в російській історії, коли Катерина II позбавивши престолу та життя свого чоловіка, законного наступника імператорського титулу, і стала доволі успішною імператрицею. Одна з причин такої легітимації непопулярність серед народу легального правителя. Це засвідчує, що легітимність часто не має відношення до закону, а іноді суперечить йому [22, с. 66].

Однак ситуація незбігу легітимності та легальності характерна лише для недемократичних режимів. За демократичних політичних режимів така ситуація якщо й можлива, то лише в короткотривалій політичній перспективі, оскільки громадянське суспільство завжди має гарантовані правом інституційні можливості змінити нелегітимну владу на легітимну, або принаймні наближену до легітимної, тобто таку, що заслуговує на довіру більшості членів суспільства. У правовій демократичній державі легітимність влади може включати і, як правило, включає її легальність [22, с. 70–71].

Саме через законодавство легітимність знаходить своє юридичне закріплення. Законність забезпечує правову стабільність, встановлює мир під час боротьби світоглядів і кладе край «війні всіх проти всіх» [23, с. 99]. Престиж законів, як зазначає М. Козюбра, падає разом із престижем влади [24, с. 3]. Тому важливо, щоб зміст законів та процедура їх прийняття, були визнанні суспільством як справедливі. Це в свою чергу передбачає дотримання певних вимог. По-перше, всі закони повинні відповідати легітимній конституції, яка, у свою чергу є втіленням правових ідеалів та суверенної волі народу; 2) закони повинні мати обов'язкову силу як для тих хто наділений владними повноваженнями, так і для підвладних; 3) закони повинні прийматися відповідно до встановленої конституцією процедури із залученням до законодавчого процесу громадянського суспільства. У такий спосіб витлумачена легальність постає як важливий і необхідний крок конституювання легітимної державної влади.

Конституція є точкою відліку не лише легітимності закону, але державної влади загалом. У демократичній правовій державі механізм легітимації державної влади закладений в конституції. Конституція не лише легалізує діяльність органів влади, зокрема, встановлює їх функції та повноваження, шляхи взаємодії між цими органами, процедуру набуття чинності та припинення їх повноважень, а й легітимізує її, через те що визначає народ головним суб'єктом владарювання, межі діяльності державної влади, форми контролю громадян за нею. Конституція є основою легітимності чинної влади в демократичній правовій державі.

Конституція є результатом консенсусу між людьми. Консенсус – необхідна умова, без якої легітимація стає неможливою і залишається лише наміром та ідеєю. У цьому контексті слушною є думка політолога Г. Оберойтера, який зазначає, що жити за конституцією – означає, насамперед, мати волю та здатність знаходити консенсус та проводити державну інтеграцію [25, с. 86]. У суспільстві де існує багатокультурність або бікультурність, де існують етнічні розбіжності, де є національні меншини, що хочуть бути почутими та вимагають урахування їхньої думки, ця воля до консенсусу має виходити на перше місце – як воля до конституції. Актуальним сьогодні є пошук такої організації державного правління, яка б надала можливість брати участь у формуванні та функціонуванні публічної влади всім існуючим етносам. Яскравим прикладом є Бельгія, Канада, Швейцарія, США, ФРН.

Державна влада, яка поважає та дотримується конституції та розглядає її як установчий акт всього народу і при цьому перебуває під пильним контролем як з боку органів конституційної юрисдикції, так і громадянського суспільства, має всі підстави вважатися легітимною. І навпаки, влада, яка розглядає конституцію крізь призму своїх політичних інтересів, систематично порушує її, і залишається при цьому безконтрольною, приречена втратити свою легітимність і, як наслідок, бути усуненою.

Ще однією складовою легітимності є доцільність. На відміну від справедливості та законності доцільність за природою є не стільки правовим, скільки політичним феноменом. Доцільність не є постійною категорією, в ній закладена певна відносність. Вона може змінюватися залежно від політичної ситуації яка склалася. Такий релятивізм не характерний для права, яке, будучи регулятором суспільних відносин, не може бути поставлене в залежність від розбіжностей поглядів та інтересів певних людей. Право має бути єдиним порядком для усіх. Доцільним часто є те, що суперечить правовим нормам, оскільки в її основу покладений принцип, згідно з яким мета виправдовує засоби.

Доцільність часто конфліктує із справедливістю та законністю, що може призвести до домінування політики над правом. За такої ситуації право перетворюється на простий засіб досягнення політичних цілей. Це перший крок до побудови тоталітарних та авторитарних режимів.

Водночас доцільність може не порушувати основні принципи легітимності, а навпаки, посилювати легітимаційний потенціал влади [26]. Так, якщо всередині суспільства чи всередині влади

проявляються конфлікти, які мають загрозливий характер і при цьому правові засоби їх врегулювання себе вичерпали, вирішення проблеми переходить із правової площини в політичну. Це трапляється в період суспільних потрясінь, зокрема революцій. Однак і під час вирішення таких питань прийнятті рішення повинні стати своєрідною декларацією про відмову застосовувати насильство та повагу до невід'ємних та невідчужуваних прав людини. Навіть і за цих умов політика повинна реалізовуватися в межах принципу справедливості та ідеї права [27, с.126].

Така ситуація склалася 21–24 лютого 2014 року, в кульмінаційний момент Революції гідності, коли Верховна Рада України ухвалила низку складних, але необхідних політико-правових рішень, що, в умовах загальнонаціонального суспільного потрясіння, були фактично безальтернативним варіантом поведінки єдиного на той час легітимного органу вищої державної влади [28, с. 58–66.]. Перше з таких рішень було прийняте у формі Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», який втілює одну з найвиразніших вимог Майдану про повернення до парламентсько-президентської форми правління. Іншим актом парламенту, який пов'язаний з попереднім, була постанова «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» від 22 лютого 2014 року на основі якої В. Януковича було усунуто з поста Президента України та призначено позачергові вибори, що стало логічним завершенням революції [29].

З погляду принципу законності парламент вийшов за межі своїх повноважень і порушив формальну процедуру внесення змін до Конституції, які передбачені у XIII Розділі Основного Закону, а також статтю 111 Конституції (про імпічмент Президенту). Однак, в умовах революції Верховна Рада України діяла як орган установчої влади Українського народу і своїми діями забезпечила його суверенне право на владу. З погляду принципу справедливості та політичної доцільності такі дії парламенту були виправданими.

Висновки. Отже, легітимність можна визначити як певний баланс між правом та політикою, між законністю, справедливістю та доцільністю. Монополія одного з цих елементів є загрозою для легітимності. Вміння уникати крайнощів і знаходити компроміси між справедливістю, законністю та доцільністю є ознакою державної влади, яка є легітимною.

Виходячи з усього зазначеного вище, можна вказати на ряд ознак, які конституують поняття легітимності державної влади.

По-перше, легітимність – це одна з фундаментальних властивостей державної влади, яка має правову сутність і знаходить своє вираження через ідею права, справедливості та інші універсальні цінності.

По-друге, легітимність містить крім ціннісної нормативну складову, оскільки вона спирається на конституцію та законодавство. Тому виконання наказів чинної влади у вигляді конкретних приписів, чи загальних принципів здійснюється як через внутрішнє переконання у справедливому характері чинної влади та її законів, так і через можливість застосування санкції у разі порушення встановлених норм.

По-третє, точкою відліку для легітимної влади є конституція, яка втілює в собі правові цінності та суверенну волю народу. І хоча гіпотетично конституція за змістом може бути нелегітимною, з практичного погляду було б не виправданим розглядати верховенство конституції як щось відокремлене від верховенства права, а тим паче протиставляти їх одне одному.

По-четверте, легітимність завжди передбачає визнання суспільством правомірності того типу панування та його методів, які характерні для цього політичного режиму в певних історичних та соціальних обставинах. Легітимність передбачає тісний зв'язок між державною владою та громадянським суспільством, який забезпечує необхідний рівень консенсусу між ними.

По-п'яте застосування принципу «політичної доцільності» в процесі становлення демократичної правової держави може посилювати легітимізаційний потенціал діючої влади або навпаки дестабілізувати систему політичних відносин. Застосування цього принципу дозволяє вирішити суспільно-політичні конфлікти та відновити (утвердити) демократичні цінності, подолати суспільну кризу у тих випадках, коли механізми її вирішення не зафіксовані у діючому праві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даби́ров А. (2007). Теория политической легитимности : курс лекцій. М.: Российская политическая энциклопедия, 2007. 272 с.
2. Даль В. (1991). Толковый словарь живого великорусского языка. М. : Русский язык, 1991. Т. 2.
3. The Oxford English Dictionary. (1970) Vol. VI (L – M). Oxford : At the Clarendon Press, 1970. 820 p.
4. Dictionnaire Etymologique du Francais par Jacueline Picoche (1983). Agregée de grammaire Docteur es letters. Paris: les usuels du Pober, 1983. 830 p.
5. Brockhaus Enzyklopadie in vierundzwanzig Banden (1990). Neunzehnte, vollig neu bearbeitete Auflage. Dreizehnter Band. Lah-Maf. Band 13. Hamburg F. A. Brockhaus Mannheim, 1990. 704 p.
6. Сорокин П. А. (1919). Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства. Я., 1919. 325 с.
7. Валадес Д. (2006). Контроль над властью. М. : Идея-Пресс, 2006. 248 с.
8. Радбрух Г. (2004). Философия права. М., 2004. 240 с.
9. Волинець В. В. Легітимність влади як фактор політичної стабільності суспільства : дис.. .. канд. політ. наук : 23.00.02. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Острог, 2008. 208 с.
10. Ролз Дж. (1995). Теория справедливости. Н. 1995. 536 с.
11. Харт Х. (1998). Концепція права / пер з англ. Н. Комарова. К. : Сфера, 1998. 236 с.
12. Максимов С. И. (2002). Правовая реальность : опыт философского осмысления : монография. Х. : Право, 2002. –328 с.
13. Хеффе О. (1998). Справедливость : философское видение / пер. с нем. О. В. Кильдюшова ; под ред. Т. А. Дмитриева. М. : Праксин, 2007. 192 с.
14. Гьоффе О. (1998). Вибрані статті. К. 1998. 63 с.
15. Ильин В. В. (1999). Политология. М., 1999. 386 с.
16. Ильин И. А. (2003). О сущности правосознания // Теория государства и права / под ред. В. А. Томсинова. М. : Изд-во «Зерцало», 2003. С. 159–400.
17. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов и фак-тов / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. М. : Издат. группа «НОРМА-ИНФРА-М», 1998. 570 с.
18. Чиркин В. Е. (1994). Элементы сравнительного государственоведения. М. : 1994. 212 с.
19. Сіренко В. Ф. (2006). Про легальність та легітимність державної влади. К. : Оріяни, 2006. 60 с.
20. Скакун О. Ф. (2009). Теорія держави і права : підручник. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
21. Цвих В. Ф. (2001). Громадянське суспільство : сутність, еволюція та взаємодія з державою. Політичні обрії : зб. наук. пр. / за ред. Ф. М. Кирилюка, М. І. Хилька. К. : УЦДК, 2001. С. 95–126.
22. Кельзен Г. (2004). Чисте Правознавство : з дод. : пробл. справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. К. : Юніверс, 2004. 496 с.
23. Чиркин В. (1995). Легализация и легитимизация государственной власти // Государство и право. 1995. № 8. С. 65–73.
24. Козюбра М. (2006). Конституційний ідеалізм та конституційний нігілізм як прояви дефіциту правової культури. // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2006. Т. 53. С. 3–7.
25. Оберойтер Г. (2009). Що значить «жити за конституцією»? // Вибори та демократія. № 4 (22). С. 85–92.
26. Мануйлов В., Каліновський Ю. (2018). Вплив «політичної доцільності» на буття правових норм та цінностей у сучасному вітчизняному державотворенні. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/123059>.
27. Максимов С. И. (2006). Политика должна быть правовой : к проблеме взаимодействия политики и права в транзитивном обществе // Трансформація політики в право : різні традиції та досвід : матер. міжнар. наук. конф. / за ред. В. Я. Тація. Х., 2006. С. 126.
28. Різник С. (2015). Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. // Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 6. С. 58–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_6_15.
29. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742–VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. С. 730.
30. Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року № 750–VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. С. 151.

REFERENCES

1. Dabyrov A. (2007). **Teoryia polytycheskoi lehytymnosti** [The theory of political legitimacy]: kurs lektzii. Moscow: Rossyiskaia polytycheskaia entsyklopediya, 2007. 272 p. [in Russian].
2. Dal V. (1991). **Tolkovyi slovar zhyvoho velykorusskoho yazyka**. [Explanatory dictionary of the living Great Russian language.]. M. : Russkyi yazyk, 1991. T. 2 [in Russian].
3. The Oxford English Dictionary. (1970) Vol. VI (L – M). Oxford : At the Clarendon

Press, 1970. 820 p. [in English]. 4. Dictionnaire Etymologique du Francais par Jacqueline Picoche (1983). Agregée de grammaire Docteur es letters. Paris: les usuels du Pobert, 1983. 830 p. [in French]. 5. Brockhaus Enzyklopadie in vierundzwanzig Banden (1990). Neunzehnte, völlig neu bearbeitete Auflage. Dreizehnter Band. Lah-Maf. Band 13. Hamburg F. A. Brockhaus Mannheim, 1990. 704 p. [in German]. 6. Sorokyn P. A. (1919). **Elementarnyi uchebnyk obshchei teoryy prava v svyazy s teoryei hosudarstva**. [An elementary textbook of the general theory of law in connection with the theory of the state.]. Yaroslavyvl, 1919. 325 p. [in Russian]. 7. Valades D. (2006). **Kontrol nad vlastiu**. [Control over power] Moscow : Ideia-Press, 2006. 248 p. [in Russian]. 8. Radbrukh H. (2004). **Fylosofiya prava**. [The philosophy of law]. M. : 2004. 240 p. [in Russian]. 9. Volynets V. V. (2008). **Lehitymnist vlady yak faktor politychnoi stabilnosti suspilstva** [Legitimacy of power as a factor of political stability of society]. Doctors thesis. Odesa. [in Ukrainian]. 10. Rolz Dzh. (1995). **Teoriya spravedlyvosty**. [The theory of justice] Novosibirsk 1995. 536 p. [in English]. 11. Hart H. (1998). The concept of law / English translation. N. Komarova. Kyiv: Sfera, 1998. 236 p. [in English]. 12. Maksymov S. Y. (2002). **Pravovaia realnost : opyt fylosofskoho osmysleniya** [Legal reality: the experience of philosophical thinking]: monohrafiya. K. : Pravo, 2002. 28 p. [in Russian]. 13. Kheffe O. (1998). **Spravedlyvost : fylosofskoe vydenye** [The justice: a philosophical vision] / per. s nem. O. V. Kyldiushova ; pod red. T. A. Dmytryeva. Moscow : Praksyn, 2007. 192 p. [in German]. 14. Hoffe O. (1998). **Vybrani statti**. [Selected articles]. Kyiv. 1998. 63 p. [in Ukrainian]. 15. Ylyn V. V. (1999). **Polytolohiya**. [Politology]. Moscow., 1999. 386 p. [in Russian]. 16. Ylyn Y. A. (2003). **O sushchnosti pravosoznaniya**. [The theory of legal awareness] // Teoriya hosudarstva y prava / pod red. V. A. Tomsynova. Moscow. : Yzd-vo «Zertsalo», 2003. P. 159–400. [in Russian]. 17. **Teoriya hosudarstva y prava : uchebnyk dlia yuryd. vuzov y fak-tov** (1998). [The theory of state and law: a textbook for jurid. universities and facts] / pod red. V. M. Korelskoho y V. D. Perevalova. Moscow. : Yzdat. hruppa «NORMA-YNFRA-M», 1998. 570 p. [in Russian]. 18. Chyrkyn V. E. (1994). **Elementy sravnytelnoho hosudarstvovedeniya**. [Elements of comparative political science]. Moscow. : 1994. 212 p. [in Russian]. 19. Sirenko V. F. (2006). **Pro lehalnist ta lehitymnist derzhavnoi vlady**. [On the legality and legitimacy of state power]. Kyiv : Oriiany, 2006. 60 p. [in Ukrainian]. 20. Skakun O. F. (2009). **Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk**. [The theory of state and power]. Kyiv : Alerta ; KNT ; TsUL, 2009. 520 p. [in Ukrainian]. 21. Tsvykh V. F. (2001). **Hromadianske suspilstvo : sutnist, evoliutsiia ta vzaiemodiia z derzhavoiu**. [Civil society: essence, evolution and interaction with the state.]. Politychni obrii : zb. nauk. pr. / za red. F. M. Kyrlyuka, M. I. Khylyka. Kyiv. : UTsDK, 2001. P. 95–126. [in Ukrainian]. 22. Kelzen H. (2004). **Chyste Pravoiznavstvo** [Pure Jurisprudence]: z dod. : probl. spravedlyvosti / per. z nim. O. Mokrovolskoho. Kharkiv : Yunivers, 2004. 496 p. [in Ukrainian]. 23. Chyrkyn V. (1995). **Lehalyzatsiia y lehytymyzatsiia hosudarstvennoi vlady** [Legalization and legitimization of state power] // Hosudarstvo y pravo. 1995. No. 8. P. 65–73. [in Russian]. 24. Koziubra M. (2006). **Konstytutsiinyi idealizm ta konstytutsiinyi nihilizm yak proiavy defitsytu pravovoi kultury**. [Constitutional ideality and constitutional nihilism are so manifest a deficit of legal culture]. // Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky. 2006. T. 53. P. 3–7. [in Ukrainian]. 25. Oberoiter H. (2009). **Shcho znachyt «zhyty za konstytutsiieiu»? [What does it mean «living for the constitution"?**] // Vybory ta demokratiia. No. 4 (22). P. 85–92. 27. [in Ukrainian]. 26. Manuilov V., Kalinovskiy Yu. (2018). **Vplyv «politychnoi dotsilnosti» na buttia pravovykh norm ta tsinnostei u suchasnomu vitchyznianomu derzhavotvorenni** [Infusion of «political docility» on the being of legal norms and values in the current state of affairs]. Retrieved from: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/123059>. 27. Maksimov S. I. (2006). **Politika dolzhna byt' pravovoj : k probleme vzaimodejstviya politiki i prava v tranzitivnom**. [Politics must be legal: to the problem of interaction between politics and law in a transitional society]. Transformatsiya polityky v pravo: rizni tradytsiyy ta dosvid: Materialy mizhnar. nauk. konf. (9–12 lyst. 2005 r., Kyiv–Kharkiv). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian]. 28. Riznyk S. (2015). **Pro nezasovane pytannia konstytutsiinosti aktiv parlamentu, pryiniatykh v umovakh Revoliutsii Hidnosti**. [About the lack of nutrition of the constitutional acts to the parliament, adopted in the minds of the Revolutionary Government] // Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2015. No. 6. P. 58–66. [in Ukrainian]. 29. **Pro vidnovlennia dii okremykh polozhen Konstytutsii Ukrainy** [The law of Ukraine on the resumption of certain provisions of the Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrainy (2014, 21 February) No. 742–VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. No. 11. P. 730. 30. **Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy** [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of February] : (2014, 22 February) No. 750–VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. No. 11. S. 151.

Дата надходження: 21.09.2020 р.

Vitaliy Kovalchuk

Doctor of Juridical Sciences, professor
Chair of the Department of Constitutional
and International Law
Educational and Scientific Institute
of Law, Psychology
and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
kovalchyk1903@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7523-2098>

LEGITIMACY OF POWER AS A LEGAL PHENOMENON AND ITS MANIFESTATIONS IN THE CONDITIONS OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION

The article analyzes the issue of the legal nature of legitimacy, which is the main attribute of public authority in the process of interaction with civil society institutions. It is a necessary condition for the functioning of public power in a democratic transformation conditions that ensures political stability and law and order in the state.

Legitimacy includes three basic elements: justice, legality, and expediency, which are closely interrelated. From the point of view of the author of the article, legitimacy is one of the fundamental properties of state power in a democratic state governed by the rule of law, which is manifested in the recognition of citizens (subjects) the order of constitution and functioning of the current government as fair, lawful and expedient, which results in their readiness to act in accordance with the constitution and laws.

The author of the article identifies a number of features that fill the legitimacy of its legal essence. First, legitimacy finds its expression through the idea of law, justice, and other universal values. Second, legitimacy contains a normative component because it is based on the constitution and legislation.

Therefore, the execution of orders of the current government in the form of specific instructions or general principles is carried out both through internal conviction in the fairness of the current government and its laws, and through the possibility of sanction in case of violation. Third, the starting point for legitimate power is the constitution, which embodies the legal values and sovereign will of the people. Fourth, legitimacy always implies the recognition by society of the legitimacy of the type of domination and its methods that are characteristic of this political regime in certain historical and social circumstances. Fifth: the application of the principle of «political expediency»; in the process of formation of a democratic state governed by the rule of law can strengthen the legitimizing potential of the current government or, conversely, destabilize the system of political relations. The application of this principle allows to resolve socio-political conflicts and to restore (establish) democratic values, to overcome the social crisis in cases when the mechanisms for its resolution are not fixed in the current law.

Key words: legitimacy, justice, legality, expediency, public power, democratic transformation.